

FRONT-LINE

Drago Jančar

Posmehljivo poželenje

Založba Wieser, Celovec-Salzburg 1993

Posmehljivo poželenje je zagotovo krona Jančarjevega romanopisja, ki se je začelo pred dvema desetletjema in je natanko pred petnajstimi leti razkrilo Draga Jančarja kot zares velikega prozaista. Leta 1978 je namreč izšel *Galjot*, roman, o katerem danes najbrž ne more več biti dvoma, da gre za delo evropskega formata. Če se tega tedaj morda nismo dovolj jasno zavedali, je bila krivda pač v značilni slovenski sramežljivosti in že skoraj mazohistični skromnosti, v pomanjkanju samozvesti, katere pa k sreči ni manjkalo Dragu Jančarju. V osemdesetih letih je (ob prav tako ekspanzivni dramatiki) ustvaril zavidanja vreden prozni opus, ki mu lahko po pomembnosti ob bok postavimo le še delo Lojzeta Kovačiča.

Galjot suvereno izriše poetiko, ki nato zaznamuje Jančarjevo romanopisje in novelistiko vse do *Posmehljivega poželenja*. Predvsem dokončno utrdi Jančarjev prepoznavni imanentistični slog, ki je bil sicer zastavljen že v prvem romanu, *35 stopinj*, in ki zrcali notranjo formo njegovega pisanja. Za njegov duktus je namreč značilna patina nekakšne distance do pripovedovanega, distance, ki se kaže v prevladujoči tretjeosebni pripovedovalski perspektivi in ki tudi tam, kjer je – kot na primer v *Severnem siju* – kombinirana s prvoosebno, ni odpravljena. Jančarjev junak ostaja strogo imanenten, hermetično vase zaprta monada, ki zaradi svoje potencirane imanence ni sposobna transcendiranja v karkoli, kar je zunaj nje. Zato zaznamuje Jančarjevo prozo specifično razmerje med posameznikom in transcendenco, naj bo to Družba, Zgodovina ali Usoda. Tako je poanta *Galjota* na primer ta, da človek ne more ubežati svoji usodi. Vendar ta usoda ni pojmovana klasično religiozno, ampak gre bolj za splet zgodovinskih silnic, ki urejajo človekovo bivanje in pred katerimi je človek povsem nemočen. Tak zaprt, totalitaren svet nato zaznamuje tudi obe novelistični zbirki (*O bledem hudodelcu*, *Smrt pri Mariji Snežni*) in roman *Severni sij*.

V tem so nekako že zasnovane določene poteze srednjeevropskosti, lastnosti, ki za Jančarja nikdar ni bila zgolj "meteorološki pojav" (kot jo vidi na primer Peter Handke) in ki se pri njem kaže v specifični podobi predvsem v zgodovino orientirane proze, ki z značilnim srednjeevropskim sentimentom vzdržuje neko iracionalno napetost med hermetično vase zaprtim posameznikom ter "usodno" zgodovino. V

slovenski literaturi – z delno izjemo Bevkovih *Znamenj na nebu* – tako intoniranih romanov nismo poznali. Zato se uvršča Jančarjeva proza bolj v tradicijo srednjeevropskega pisanja, razpetega med Kafko (v *Posmehljivem poželenju* nekoliko ironično poantiranim s ščurkom Gregorjem Samso) ter Handkejem in Kundero. Kolesje zgodovine je na primer v *Galjotu* podobna instanca kot kolesje birokracije pri Kafki. Toda za literarne vzporednice ni treba posegati tako daleč nazaj. Jančarjev *Galjot* se namreč – ne le kronološko – suvereno umešča med dve sodobnejši deli: med presenetljivo sorodnega Singerjevega *Sužnja* ter Fowlesovo *Mušico*.

V to dodobra izdelano avtopoetiko vnaša *Posmehljivo poželenje* kot Jančarjevo doslej najbolj osebno, skoraj presenetljivo izpovedno delo vrsto večjih premikov. Prizorišče dogajanja se iz domačih krajev in zgodovinskega ozadja preseli v sodobno Ameriko. Na stilno-formalni ravni gre za nekoliko bolj sproščen in razgiban, čeprav nič manj skrben jezik, za uvedbo nekaterih postopkov, značilnih za postmodernizem, ter za zunanjeformalno fragmentarizacijo, kar daje romanu kljub njegovi zahtevnosti bralsko privlačnejšo podobo. Ta fragmentarizacija hkrati tudi omogoča, da se pokaže Jančar kot neprekosljiv mojster detajla. Ni naključje, da so to opazili tudi ocenjevalci, ki so skoraj brez izjeme izpostavljali posamezne prizore (na primer razvpiti "straniščni prizor"; nič manj briljantni niso tudi vložki s Stello in Kowalskim). To mojstrstvo v detajlu, ki je najopaznejši zunanjeformalni premik v Jančarjevem romanopisju, je morda povezano z dejstvom, da se je Jančar v času nastajanja romana ukvarjal z zanj novo obliko, s short story (*Pogled angela*).

Prav ta zbirka kratke proze nam lahko pomaga tudi pri iskanju idejnega in tematskega premika v Jančarjevem romanopisju. Če je na primer zgodba *Pogled angela* pisana v poetiki *Galjota*, pa *Skok* z *Liburnije* dovolj jasno nakazuje v smer *Posmehljivega poželenja*. Svet romana ni le dvakrat postavljen v sodobnost – časovno in topološko (Amerika kot paradigmatški topos sodobnosti, modernosti) – ampak je zgodovina iz njega izgnana tudi na globlji, pomenljivejši način. Ne fungira namreč več v iracionalni vlogi tistega usodnega kolesja, ki zmelje posameznika. Junakov imanentni svet ni več postavljen v opozicijo do sveta zgodovine, ampak je do njega nekako indiferenten. Jančar sicer slika družbo in okolje, vendar rabi ta podoba bolj kot kontrast, ki naj še jasneje osvetli značilnega srednjeevropskega individua z vso njegovo globino, s smrtno zaresnostjo in travmami. Zato *Posmehljivo poželenje*, čeprav pisano v tretji osebi, ni več popis gigantomahije, ampak se (ponovno najbrž prek *Pogleda angela*) močno približa intimni izpovedi.

Ta intima je seveda utelešena v paradigmatsko "intimni zgodbi" – ljubezenski. V skladu s pomenskim premikom Jančarjevega pisanja ljubezenska zgodba v vseh svojih prikazanih (nikakor ne stereotipnih) različicah ni pretveza za prenašanje takega ali drugačnega idejnega sporočila, ampak ostaja žarišče, brez katerega nikakor ne bi mogli razumeti v romanu pojavljajočih se (značilno postmodernističnih) pasivnih eksistencialij (melanholije in posmehljivega poželenja). Ljubezen, ki ji pripada v drevesni hierarhiji Burtonove anatomije melanholije v bistvu podrejeno mesto, pri Jančarju ohranja osrednjo vlogo. In sicer je v *Posmehljivem poželenju* mesto tiste "prave", nikdar

udejanjene (njen nosilec ni po naključju Slovenec kot tipični – v romanu eksplicitno avtorefektirani – subjekt hrepenenja) ljubezni locirano natanko med melanholijo manka ljubezni ter posmehljivo poželenje njene navidezne uresničitve. Melanholija – na način skoraj karikature vidimo to ob primeru profesorja Blaumanna – je bolezen neudejanjene ljubezni in poželenje je posmehljivo zaradi iluzije potešitve, ki je njegov cilj. Posmeh poželenja je zato trpek.

Omenjeni formalni, vsebinski in pomenski premiki izrisujejo obzorje, v okviru katerega je mogoče spregovoriti o globalnejši umestitvi Jančarjeve proze. Če je bilo že v *Galjoti* eksplicitno izrečeno, da junaka ne obvladuje ideja, je ta linija s sestopom v intimo v *Posmehljivem poželenju* še izrazitejša. Drago Jančar nikdar ni zapadel modnim muham na primer metafizičnega postmodernizma. V novo paradigmo se je – morda pred vsemi drugimi slovenskimi prozaisti – odpravljal po drugi poti: z opuščanjem ideje, končno tudi Zgodovine, s sestopom v intimo, individualnost. S *Posmehljivim poželenjem* je dosegel po našem mnenju tisto stopnjo specifično literarne sublimnosti, ki nam nudi užitek ob prebiranju Kundere, Fowlesa, Márqueza. "Prodor v Evropo" je slovenski literaturi vsaj prek Jančarja zagotovo že uspel.

Tomo Virk

M
MIHELAC

BAJANJA O BOGU Jožeta Snoja so oživiljeno pesnikovo pripovedovanje o božji skrivnosti, skrivnosti Boga – od tistega iz geneze, gnoze in kabale do tega zadnjega iz Vélikega poka, od Kaosa do Kristusa.